

UNGARIA

Anul VI.

Cluș, 1897. Martie.

Nr. 3.

ROMANISMUL ÎN ILLIRIC.

(Urmare).

Deosebitele trei simptome ale romanismului balcanic le resomez în următoarele:

1. În Illiricul ajuns sub domnia romană deja în secolul dinaintea erei noastre s'a început o colonizare italică, carea în epoca împăraților în secolul I. și II. a luat un avânt tot mai mare. Dela Quarnero până la Dirachiu se înființează în un șir lung coloniile, cari reoglindeau o a doua Italia pe malul Adriaticii. Colonii mai însemnate au fost: Tarsatica (azi Tersatto), Senia (Zeng), Jader (Zara), Blandona (Vrana), Scordona (dincolo de Sebenico), Riditarum (tot-acolo), Delminium (Brilj), Narona (Metkovic), Epidaurum (Raguza-Vechia), Risinium (Risano), Acruvium (Cattaro), Lissus (Ljes), Dyrhachium (Durazzo). Pro insule: Issa, Solentia, Brattia, Pharia, Coreyra-Nigra, etc.

Limba care s'a indigenat pre aici, a fost identică cu cea din Italia, și fiind cu dinsa în legătură neîntreruptă, a avut parte de schimbările ei temporale, esterne și interne, adecă, că atât în Italia, cât și pe litoralul adriatic-dalmatic din latina s'a format pe baza aceleiași legi limbistico o formațiune nouă, limba vechiă italiană. Proprietatea și circulațiunea imediată a popoarelor a asigurat în continuu comunitatea aceasta, încât italienii dalmatini și cei din Italia, chiar cași azi, și în opera romană diferiau cel mult ca dialecte unii de alții.

Latinismul dalmatin a asimilat timpuriu elementele autochtone illirice din jurul coloniilor, și i-a atras în societatea romană. În monumentele paleografice dalmatinice, din cari edițiunea întie al lui Corp. Inscr. Latinarum aduce 1608,

aflăm nenumerate numiri de persoane illirice, drept semn, că societatea romană s'a îmbogățit cu multe elemente illirice, cu cari au dispărut pe litoral cu idiomele illirice. Din elementele romanisate s'au născut și împărați mari, așa Diocletianus, a cărui palat splendid din Spalato vestese sus și tare participarea rasei illirice în cultura romană.

Limba italică de pe litoral a influențat de sigur și asupra interiorului, unde asemenea s'au putut forma colonii latine mai mici sau mai mari de asupra păturei poporului illiric, cari au dispărut numai mai târziu în urma incurcăturilor din evul mediu. Istoria scrisă de Theophanes (Chronographia 394) se pare a dovedi așa ceva. Fiind vorbă de invasiunea caganului avar Theophanes scrie, că precând caganul plecă spre sud în Tracia, ear oastea imperială, venind din Hem, află pre avari nepregătiți, li s'ar fi dat ocaziune bună de a învinge, dacă o întâmplare nu conturba oastea bizantină. Depe un câțir căzură desagii și un ostaș spre a face atent pre cel ce merge înainte strigă în limba țerii: „torna, torna fratre!” Respectivul n'a auzit cuvintele aceste, dar ostașii le-au auzit și crezând, că dușmanul e aproape strigând torna, torna au fugit. Cuvintele torna, torna fratre sunt italiene, din ce urmează, că afară de locuitorii litoralului s'au format și alte elemente italiice în părțile interne ale continentului, ca locuitori prin orașe și agricultori. Pe tem afirma, că colonii latine de aceste s'au format și în Bosnia și Sârbia de azi, de alungul Pontului, pe unde scriitorii bizantini amintesc pe romani, ca coloniști de odinoară.

2. Puterea romană ținea în mână de fer popoarele illirice, cari formau oarecând grosul oastei lui Alesandru cel mare, cari în seclii mai târzii au dăruit lumea creștină și cu un Skanderbeg, cari se opun și azi domniei turcești, care numai cu numele este suveranul cneazului Skipetar. Romanii au gertfit mult sânge, pân'au cucerit pre illirii din munți, și până-ce illirii litoralului s'au contopit iute cu italienii, cei din munți au ramas illiri până'n capăt. Insa romanismul s'a validat și la dinșii într'o anumită formă. Semințiile illi-

rice erau împărțite în convonte (Conv. Salonitanus, și Conv. Naronitanus) prin instituțiunile romano au ajuns în cercul magic al civilizațiunei romane, în limba lor au intrat cuvinto romane, cari ficari înseamnă un paș cătră cultură romană. Cuvintele aceste să refer cele mai multe la noțiuni culturale și după conținut să pot cuprinde în grupele următoare :

Viața de stat și orășănoască : împărat, rege, consul, principe, lego, tribunal, oaste, marină. popor (națiune), vamă, potere; oraș, sat, palat, casă, părete, turn, turn, clopot, poartă, fântină, scaldă, cărămidă, treaptă, fereastă, cămin, var, canal, pivniță.

Societate : pace, luptă, vecin, amic, dușman, tată, părinte, mașteră, mașter, unchiu, gemeni, femeie, soț. căsătorie, veduv, lucru, datoriă, poruncă.

Natură, timp : lume, aer, aer, vânt, vară, ceas, noapte meazăzi, marți, miercuri, septemână, seclu corp, viață, sărătate, feară, lacrimă, potere, moarte, riu, mal, năsip, rază, flacăără, cal, câne, leu, pește, porumb, iepure, catir, șoim, turmă.

Comerciu, valoare : aramă, plumb, aur, argint, stîngin, rif, păreche, număr, sumă, bani.

Obiecte : sabie, firez, șea, sticlă, marmură, corabic, roată, car, arc, secriu, peatră de moară, nicovală, mantă, cămașă, pat, lumină, pocai.

Cuvinte culturale : carte, peană, papir, opistolă, scrisoare : doină, poveste, vers, icoană, medic.

Noțiuni abstracte : înțelepțiune, voie, temere, credință, soarte, dreptate, daună, speranță, virginitate, virtute.

Pre calea romanismului litoral ajunge la dinșii și creștinismului : D-zeu, inger, drac, (st-a) treime, sfânt, cruce, biserică, binecuvîntare, minune, evangeliu, misă, preot, serbătoare, rescumpărare, rugăciune, post, paști, Crăciun etc. sunt toate de origină latină în limba albanesă. La aceste să mai adaug niște elemente gramaticale, încât limba albanesă să poate considera ca o limbă remasă locului pe calea romanismului.

E de notat, că o parte din cuvintelo împrumutate ne conduce în vechimea depărtată, când fonetica limbei italiene

nu s'a format încă. Astfel mai multe cuvinte au intrat în limba albanesă, precând latinii pronunțau cuvîntul *cœlum* *kålum*, *vīcinus* *vikinus*, așa dar nainte de seclul V - VI.

Pe timpul imperiului apusan-roman numai aceste două cercuri ale romanismului le putem constata în peninsula balcanică.

3. Forma a treia a romanismului e mai târzie decât aceste. Aceasta e formațiunea limbei române. Mai nainte credeam, că limba română s'a născut din contactul illirilor autochtoni cu coloniștii italieni litorali și din limba rustică latină a bisericii creștine. Explicarea aceasta însă e falsă. Asta o restoarnă două împrejurări: *a*) elementul latin al limbei române se grupează par excelențe în jurul noțiunilor vieții de păstor, ear o limbă de aceasta rase autochtone n'au putut învăța dela coloniștii cetățeni de prin orașe; *b*) în limba română dăm de simptome fonetice, cari se manifestă și în provincialismele diferite italiene, însă au lipsit din limba italienilor depe litoralul illiric (adecă nu le aflăm urma în cuvintele albanese împrumutate).

Luând în considerare simptomele aceste se va afla cheia acestiunei astfel, că limba provincială care e basa limbei române a trebuit să sosească separat din Italia, independent de romanismele cele două descrise mai sus.

Procesul acesta vi-l arăt prin conferirea datelor co-mistau la dispozițiune în următoarele:

Nu putem designa cu număr anul când? dar abia că mai nainte de seclii VII - VIII, adeca atunci când Roma veche fu străformată de mult decătră popoarele noaue, când au perit și orașele italiene ale Dalmației, încât nu mai aveau influință asupra raselor indigene, când a dispărut cu totul din Balcani și limba officioasă latină și rolul ei l'a luat greaca bizantină, și în urmă atunci, când fonetica limbei italiene s'a format deja, ceca-ce se poate data cu siguranță. Astfel sunetul *c* sună nainte de *e* și *i* numai deprin seclul VII cași *ce* (*cs* unguresc); *g* tot în seclul acesta se moaie naintea lui *e* și *i*; — pe tîmpul acesta — s'a potut întimpla ca din munții Apenninilor prin Friaul pre lângă Aquiloa și Udine și prin Craina de azi să fi plecat niște semînții de

păstori mănate poate de cauze locale s'au de instinct de migrare trecând poate în mase mai mari prin Iliricul de odinioară mănându-și turmele de pre pășune pre pășune.

Acest popor de păstori din Italia s'a numit român și limba română. Pentru ce?... am putea crede, că pentru aceea, pentrucă prin seclii VII și VIII limbelo neo-latino s'au numit *lingua romana*, față cu *lingua latina*. Astfel numele acesta ni s'ar inbia ca un dat informator pentru a defige timpul înmigrărei, și în legătura cu aceste am fi aplicați a ne provoca ca la o analogie la numele națiunei rumonsch, romansch (retoromanii), care locuiesc în cantoanele sudice ale Elveției și în Tirol, dacă n'ar fi sigur, ca numirea aceasta au aplicat'o numai învățații la popoarele aceste. E sigur, că distincțiunea „*lingua romana*” față de „*lingua latina*” a fost literară; așa s'au numit în general limbelo neo-romane apusene, francesă, provansala, spaniola, fără ca numirile aceste să fi străbătut în poporul de jos; să cercăm deci un teritor, unde numirea aceasta a potut fi etnografică. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Teritorul acesta n'a potut fi altul, decât Romagna de azi, teritoriul exarchatului de Ravenna, sau de aci spre sud aceea parte a Apenninilor, care s'a ținut de proprietatea papală. Numire de român astfel are însemnătate locală, ca napoletano, calabrese, sardo, friulano etc. precum poporul italian are datina să se numească după ținuturi.

Numirea de roman n'a remas în topografia din Italia numai pe aceste două teritorii, în Roma și jur (în provincia sa) ca nume străbun, în Romagna în urma întâmplărilor mai târzic. Despre aceasta din urmă permiteți-mi, să vă spun câteva cuvinte.

Când în 476 Odoacru detronă pre Romul Augustul, Italia a devenit posesiunea goților apusoni, pe goții apuseni li urmăară goții resăriteni la 489 și Italia ajunse sub domnia lui Theodorich. Goții resăriteni deși s'au împăcat cu cultura itaților cucerțiți, însă arianismul rasei domnitoare a stat în opozițiune neîmpăcată cu creștinismul roman. Din contrastul religios și antagonismul imperiului bizantin s'au născut luptele, în cari ducii lui Iustinian I. Bolisar și Narses atacând

pe goti, în luptele dintre 536—555 au câștigat Italia pentru împărăția orientului. Italia fu guvernată decătră exarchul din Ravenna în numele împăratului ca o provincie bizantină. Pe timpul acela primește exarchatul de Ravenna numele de Romania, pre cum s'a numit tot astfel și alte teritorii bizantine. Partea europeană și asiatică a imperiului bizantin s'a numit Romaea sau Romania, de aici numirea Rumeliei, de aici numirea Rum a Asiei-mici din partea arabilor și turcilor. Împăratul se numește pre sine de împărat roman: Βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων; limba greacă e: ἡ γλῶσσα Ῥωμαϊκῆ (adeacă limbă romană și nu elină, ce atunci era una cu noțiunea păgânismului).

La a. 567 erupe o altă semnă germană la Italia, longobarzii și afară de Veneția, Ravenna, Pentapolis (Rimini, Pesaro, Fano, Sinigaglia, Ancona), apoi de Roma și Sicilia, cuprinsă întreagă Italia nordică și de mijloc.

Mai târziu longobarzii alungară din Ravenna pe greci și se puseră ei în locul lor.

În secolul al VII. Roma în urma iconoclastiei voind a se scăpa de supremația domniei bizantine, care se estindea asupra Italiei de mijloc și de sud, și fiindcă și longobarzii doriau să-și mărească imperiul cu Roma, papii chemară pre franconi în ajutor, cari în anii 754 și 756 bătură pe longobarzi, ear regele francon Papin dăruie exarchatul eliberat (Romania) împreună cu Pentapolisul papei, prin ce puse baza puterii lumeste a papei.

Numele Romania, care ne reaminteste domnia bizantină a ramas și mai departe în vecinătatea Adriei până prin secolul X. se serie tot Romania, după aceea deveni Romandiola, în urmă primește numele stătornic de Romagna.

Fie Roma sau Romania, dar la tot cazul statul ecleziastic este acel teritor, din acărui munți s'au rupt semnițiile de păstori, cari pe sine se numesc români și în urma împrejurărilor încurcate de pe acolo au plecat spre a-și cerea o nouă patrie.

Toate aceste le dovedește și filologia. Insușirile fonetice ale limbei române ne îndreaptă spre Italia de mijloc. Așa de es. o bătător la ochi, că în limba română în anu-

mite cazuri în loc de *qu* și *gv* să pronunță *p* și *l* de esomplu apă = aqua, patru = quattro, lapte = lacto, limbă = lingua etc. Insușirea aceasta să mai află în dialectul longudoro din Sicilia, astfel: baranta = quaranta, bindighi = quindici, abba = aqua. A esistat însă aceasta și în limbile vechi italice (tot în Italia de mijloc); în oscă: pam = lat. quam, pid = quid, pis = qui, petora = quattuor; în sabelovolscă: sedis = lat. siquis, în umbrică: petur = lat. quattuor, etc. Insușirea aceasta nu avut-o și alte limbi nelatino: în mesapa (Italia de sud) apia = apă; gallica veche și kymra: potvar, petguar, phedwar = în irica veche ketbirr (potru), pempe, pimp = v. ir. koik (cinci), epo, ep = v. ir. ech (cal, iapă).

Archaismul acesta s'a susținut dar în romanismul păstorilor din Apennini, precum și în insula Sardinia, nu e do lipsă să deducem că a fost legătură intimă între cele două dialecte, ci ca să constatăm, că însușirea aceasta fonetică oarecând, când românii au trecut în Illiric, a esistat pe un teritor mai lat în limbile poporaleitalice. Library Cluj

Un alt simptom fonetic, rotacisarea lui *l*, care caracterizează mult limba romană, asemenea ne îndrumă în Italia de mijloc. Rotacisarea lui *l* o aflăm în dialectul neapolitan dar mai ales în dialectele așa-numite romano-umbro-macerate, unde și sunetul *l* al articolului se rotacisează, tot așa în cel toscan.

Mi să pare că am ajuns la leagănul românimei, în ținuturile Apenninilor, a căror viață păstoroască e tot atât de tipică azi, cași în vechime. Românul pastor numai de aici și-a potut aduce tipul de rassă, limba și numele seu național, carele s'a păstrat de o parte prin Roma latină, de alta prin Romania bizantină în mijlocul potopului popoarelor germanice.

Acest popor de păstori, când a plecat la drum, n'a potut merge în altă parte, decât spre nord-ost spre Friaul, unde a și stat poate câțeva vreme printre păstorii furlani, cari erau asemenea lui, sau s'au însoțit cu dinșii câți-va dintre ei și au urmat împreună calea lor către ținuturile munților illirici. Doară aceasta e cauza, că în coloritul fonetic și materia

lexică a limbei româno aflăm ceva, ce ne reamintește Friaul. Filologul Schuchardt menționează câteva analogii de aceste,¹ de es. românește: *earbă, piele, moarte, poartă* = în Friaulă: *jarbe, piel, muarte, puarte*, unele cuvinte ca rom. *bătrân* = fr. *vedran*,; tot de aici se ține schimbare lui *d* final în *z* în plural; d. es. *leopard* pl. *leoparz*; fr. *leopard* *leopars* și altele. Conceptul întreg despre lume al păstorilor români noi din Balcani, ca al semănțiilor din munți, stătea din pretenșiunile vieții pastorale în limba lor săracă de cuvinte rolul principal l'a avut terminologia păstorească, care se estinde așa zicând și asupra detaiurilor cele mai neînsemnate.

Pânăce oarecând imperatorii romani colonisau prin orașele Dalmației locuitori cetățeni, neguțători și alte elemente, ca să-i folosească în spre a ridica prin ei cultura (Diocletianus), astfel acum după căderea imperiului roman, în o provincie romană decăzută se așează un popor, care trăiește o viață fericită în simplitatea sa, care nu știe nimic de mișcărilor mari ale lumii, care e legat de glie și stă afară de sfera tuturor intereselor politice. Poporul străin înființând sate mici prin munți continuă cu păstoritul prin câmpiile bogate în pășuni ale riurilor Drin, Narenta și Vardar.

Păstorii italieni dau în jurul cătunelor lor de păstori illirici (albanesi) și slavi. Trebuie să știm, că slavii au năpădit deja prin seclul al III-lea întreaga peninsulă balcanică. Străinii, illirii și slavii aflați aici s'au amestecat iute unul cu altul, dialectul mlădios și plăcut itălian și-l însușiră de loc albanesii și slavii, și aceasta s'a lățit repede din comună în comună, ear dialectul original încă a suferit o mare schimbare.

Illirii și slavii romanisați sunt deja — români limba învățată au pronunțat-o după fonetica limbei lor, inducând în limba învățată geniul și cugetarea limbei lor vechi.

Așa se începe și desvoaltă în Balcani romanismul al treilea la formarea căruia avem a ne cugeta de loc pre lângă albanezi și la slavi. E sigur, că do loc la începutul

¹ Vocalismus des vulgärlateins. II. 46.

formărei aflăm în limba română pe lângă illirisme și slavismele.

Va să zică prin seclii VII—VIII se naște o limbă cu un conținut, care corespunde numai raporturilor de viață ale unui popor păstor.

Materia romană a limbei române se împarte în următoarele sfere de noțiuni:

Animale și prăsierea lor : Bou, capră, vacă, oaie, berbec, miel, vițel, porc, purcel, câne ; turmă, pășune, păstor, (purcar, văcar, vițelar, căprar,) lână, muls, tuns, rumăgare, foarfecă, adăpare, nutrire, adunarea, ernare, vărare ; lapte, caș, unt, scrire etc.

Paseri de casă : găină, puiu, porumb ; rindunea, aripă, ou etc.

Vinat, pescărit : feară, urs, lup, vulpe, epure, cerb, căprioară, pește, vinător, unghiță, săgeată, corn, bucin.

Albinărit : albină, miere, căsulie.

Animale de pădure și de câmp : corb, vultur, cocor, costire, cioară, pasere, pițigoiu, pupăză, buhă, cuc, cuib ; șoarece, șerpe, greluș, gândac, flutur.

Plănte și cultura lor : earbă, spic, fân, paiu, trifoiu, grâu, secară, orz, oves, cânepă, inu, șoc, ceapă, aiu, fasole, linte, mazare, floare, burete, fragă, muschiu, vâsc, urzică, pepene, cucurbetă, curechiu, nap, verdețuri, legume, vie, seamăn, ar, plăntez, calo, secer etc.

Părțile plântelor : frunză, frunziș, trunchiu, rădăcină, spine, coajă, tuleu.

Arbori și pomi : teiu, cer, frasin, fag, plop, tufă, pădure : măr, păr, vișin, cireș, prun, nuc, arbor, lemn, scândură, par.

Casă și mobile : casă, ușă, poartă, cheiă, închid, deschid, curte, foreastă, scaun, masă, părete etc.

Obiecte de casă și economico : vergea, buto, butelic, sac, curo, secero, cuțit, furcă, lingură, oală, ulcea, albio, sac, lumină, fluer.

Metalo : aur, argint, plumb, fer, aramă etc.

Nutremint și veștmint : pâne, fărină, moară, fărmatură, strigon, saro, sărare, forb, coc, foc, cenușă, cărbuno (căr-

bunar), cină, prânz, oloiu, oțet, pipe, pisat, înghițit, bucatură, foc, aprind; cos, țes, ac, fir, brâu; cămeșă, peaptăn, mărgea, inel etc.

Cai și comunicaținne: cal, mânz, iapă, șea, căpăștru, scăriță, curea, frâu, frêne, fune, pedecă, jug. Călătorie, colindare, car, roată, osie, merinde, urmă, punte.

Lume, natură și timp: lume, ceriu, soare, lună, stea, pământ, munte, peastră, vale, cale, cărare, riu, albie, fântână, isvor, strimtoare, culme, coastă, ținut, loc, tină, resunet. Vint, furtună, ploae, nea, ghiață, grindină, fulger, tunet, roauă, brumă, secetă. Lumină, întuneric, cald, frig. Oară, zi, septemână, lună, an.¹

(Va urma).

¹ Celalalt material al limbei române se cuprinde în grupele aceste de noțiuni: Corp și părțile, viața corporală, familie, pronume, numeral, verbe, a căroră detaierea aci e superfluă.

O PLIMBARE PRIN BORSZÉK.

I.

În direcțiune nordică dela orașul *Gyergyó-Ditró* ajungem pre dealul numit *Tilalmashogy*, de aici, apoi în valea *Orotva*. Suind apoi pre vălceaua strimă a păraușului *Hallaság* ajungem pre dealul *Közrez* din a cărui vîrf putem privi în vale unde aflăm cea mai frumoasă scaldă a Ungariei: *Borszék*-ul.

Aceasta e așezat în o vale romantică formată de dealurile *Bükk* și *Kerekszék* cari cu tot dreptul poartă numele de munți. BCU Cluj / Central University Library Cluj

*Borszék*ul are o înălțime de 882 m. dela suprafața mărei. Pădurea de fag ce o găsim pre *Bükkhavas* e un argument vedit că oarecând aici era totul numai o pădurea deasă. Pădurea de fag azi este însă o mică insulă în mijlocul oceanului mare de brazi și molizi.

La *Borszék* oaspeții vin din trei direcțiuni, sau preste *Brașov*, sau de cătră *Moldova*, sau de la *Szászrégen*.

Dela *Brașov* *Borszék*ul cade în depărtare de 189 km. Calea aceasta duce prin *Csik-Gyergyó* și este una dintre cele mai interesante, căci la fiecare paș, la fiecare îndoitură a drumului vedem alte și alte tablouri minunate ale naturii, drept recompensă pentru ostenelele drumului.

Din *Bucovina* pornim dela stațiunea ultimă *Piatra*, de unde avem a face 85 km. aceasta cale ne conduce prin romanticul pas al *Tölgyes*-ului.

Din *Budapesta*, *Orade*, *Cluș*, etc. ajungem mai comod preste *Szászrégen* unde ca la ultima stațiune de tren se află trăsuri și omnibuse cu inscripția: „*Borszék*“ cari cu schimb de cai fac calea de 95 km. în timp de 8½ oare.

Dela Szászrégen pornind ajungem la Toplicza trecând prin sate frumoase și câmpii late acoperite cu holde minunate și gârnisite, cu dealuri acoperite de păduri seculari printre cari fugă ca un șerpe argintiu râul Murăș. In fiecare sat vedem deja din depărtare vârful turnului scilicite al bisericei și ici-coalo curtea cutărui domn.

Ajungând la *Ratosnya* valea Murășului deodată se strînge, ba la *Szorecsen* e atât de strîmtă, încât nu odată ne duce calea printre stânce uriașe ear lângă noi curge apa Murășului cu șgomot asurzitor. Dealuri curioase, dîmburi ornate cu stânci înverzite, crepături, grupe de stânci uriașe se pîrîndă în o variațiune mare. Soarele era cătr'amezit, când sosim la *Palota-Ilva*. In hotel ne așteaptă un prînz gustuos oferinduni-să ocașiune a gusta din fructele pascăritului de pre *Mureș*.

De aici în colo calea devine din ce în ce mai romantică; frumșetele variante ale naturii, Murășul ce curge vijăind și plutele cari merg pre spinarea lui, ne atrag așa de tare încât nici nu observăm până ne vedem sosiți la *Toplicza* de unde începem a părăsi Murășul, fiindcă calea noastră duce 'n stînga unde în scurt ajungem la *Alsó-Borszék*.

Calea, care ține 8½ oare, nu ne obosește de loc, căci a călători în aer curat, aspru, balsamat de plăcutul miros al câmpiilor și pădurilor nu obosește, ei distrage și întărește. Aceasta e cauza că sosiți la *Borszék* abia ne simțim ceva obosiți.

II.

Borszékul este proprietatea comunelor *Ditró* și *Szárhegy* și abea în decurs de 80 ani s'a dezvoltat așa tare pre cum 'l aflăm azi. Au cunoscut apa de *Borszék* și înainte de aceasta, e drept, dar nu-o au prea întrebuițat. Istoria *Borszékului* e abia de doi seclii. Înainte de asta cu 200 ani, acolo unde azi e o viață șgomotoasă, era o liniște mare întreruptă, cel mult do șgomotul cel făceau păstorii turmelor de oi sau cutari vîntători cari urmăreau vro un bour.

Scalda stă din două părți. *Alsó-* și *Felső-Borszék*. În *Alsó-Borszék* este fabrică de sticle, moară de firez, mine de cărbuni; aici se află oficiile administratoare precum și cortelele funcționarilor și a lucrătorilor.

Dela *Alsó-Borszék* în 20 minute ajungem la *Felső-Borszék* unde se află scalda și isvorul în pompa sa deplină încunjurate de un parc minunat bine grijit.

Centrul acestuia este *fântâna principală* (F ő k u t) lângă care se află casa de umplut sticlele, deasupra căreia este promenadă acoperită pentru timpuri ploioase și o sală pentru musicanți. Apa din aceasta fântână e aceea, care formează centrul circulației, e aceea care în 3½ milioane de sticle pe an este respândită preste întreg continentul. Apa o umplu cu mașine de-a lui Oelhofer, cele mai perfecte pe terenul balneotehnice, căci la umplut, îndopat nu se pierde nimic din apă, așa că apa din sticlă posedo toate acele părți constitutive cari le are cea din isvor. Până acum umpleau — lucrând ziua-noaptea — câte 10000 sticle în 24 oare, cu mașinele acestea, umplu câte 20000 sticle — lucrând numai ziua, — dar așa, că azi ori unde desfacem o sticlă în Budapesta, London, New-York; avem aceeaș apă cristalină și minunată care o bem la isvorul din Borszék fără a-și fi perdut cât de puțin din tăria sa. Vilele frumoase, hotelele aranjate cu gust de oraș mare, scălzile edificate în stil modern, isoarele îngrădite și acoperite cu gust, biserica cu turnul seu subțirel, edificiul de poștă și telegraf, casa de bal îmbogățită cu chilie de cetit, de biliard, de pian și de jocuri, cortelul medicului etc. zac împrăștiate în valea minunată.

În aceasta se deosebește Borszékul de scălzile mari unde — chiar ca 'ntr'un oraș — e casă lângă casă, așa că foarte bine a zis un publicist renumit, când serie: „Borsecul e o fată sălbatică, copil al naturei, cu fața roșie plină de viață. Depe membrele ei atârnă veșminte pitorești, cari ne arată cel mai frumos trup, poate chiar pentru aceea, că nu poartă corsetă; scalda renumită a apusului este o damă împuțată în toaletă, carea nu cunoaște numai corseta, ci poate chiar și rumenelele.“

În fabricile scălzii fabrică lăzile de pachetat, tocurile

de paie, sticlele, aici tipărese și presă și vignetele. Săcuii isteți nu trimet sute de mii în fabricile lui Siemens din Bohemia ei și edifică un cuptor încălzit de gazul cel mai bun de Siemens și și fabrică ei singuri sticlele necesare asigurând prin aceasta esistența la cel mai puțin 200 familii.

Comerciu de apă și scaldă din Borszék azi deja dă ocupăciune la circa de 1000 lucrători, azi dă pâne la 1000 de oameni și acopere cheltuețele culturale alor două comune mari: Ditró și Szárhegy.

În Borszék edificiele, scălzile, fântânele sunt împreunate cu căi grijite cu multă atențiune, promenăzi de brazi. Fântâna principală este între alea Elisabeta și alea inferioară.

În alea Elisabeta, abia în depărtare de 15 pași dela fântâna principală isvorește isvorul numit *Elisabeta*.

Înaintea fântânei principale este un spaț mare prefăcut în grădină și numit *Deák-tér*, care cu drept cuvint se poate numi mărgăritarul grădinăritului modern. În mijlocul acestuia este o fântână săritoare imponentă. În apropierea fântânei principale se află o altă raritate a acestui loc: *Ó-Lobogó-fürdő* și *Új-Lobogó-fürdő*. Ambe aceste două scaldători sunt luate sub un acoperiș comun și formează trei basenuri încunjurate de cabine comoade, de îmbrăcat și desbrăcat. Basenurile ca atari s descoperite, ca acidul carbonic care esă în mii și mii de beșicuțe se poată afla ceea în liber. Fără de aceasta întocmire, gazul coadunat acolo ar face aproape imposibil pentru oaspeți a petrece în scaldători fie cât de puțin.

Isvoarele aceste dau o apă acră, saturată de acid carbonic, cu o temperatură de 8·7—9·1° Celsius. Întrând în apă, receala mare și acidul carbonic, trupul trecu prin o schimbare deosebită, ne roșim ca racul la piele și după ce ne înferbintăm pre un moment, în proxima minută începem a tremura de frig. Acesta e momentul când trebuie să eșim din scaldă. Foarte tare de constituție trebuie să fie un om, ca să poată suporta apa 10—15 minute.

Puterea apei ca recreatoare de nervi, întăritoare de

muschi, este aproape fabuloasă. După scaldă omul se simte mai tare, membrele sale par mai ușoare.

Lângă *Lobogó* este scaldătoarea caldă, în care asemenea se află apă din izvorul *Lobogó*. Aici aflăm cabine și căzi comode unde după trăbuință putem aplica și cura de massage, putem lua scaldă de *brad* și *noroiu*.

Nu departe de Uj-Sáros-fürdő este așa numitul „Hármass Liget“ un parc în un teritoriu de vre-o 20 jugere în care isvorese de seclii multime de izvoare cu apă feroasă, carea se pierde în pământul aceluia teritoriu. Earba mare ce crește pre acest loc nu o cosese, nu o adună ci o lasă acolo pe loc unde cade, putrezește, cu aceasta îngrășă pământul unde a căzut, dă naștere altor plânti cari earăși înmulțesc materiile putrajunei, formând astfel un pământ-noroiu bogat de părțile minerale ale izvoarelor, de pulverea petrilor desfăcute și de materiile plântelor putrajite. (Lápföld.) Acest fel de pământ formează aici pre multe locuri o pătură de metrii de groasă. Acest pământ care are o culoare brună și o structură ca a sponghiei, 'l pun la aer ear earna 'l espun înghețului pre mai îndelung timp, după ce 'l sfarmă și 'l cern și în formă de pulvère are o culoare brună închisă ear la pipăit pare cam unșuros, la gust acriu. Amestecat cu apă o colorează sur-negriu; aceasta e materia cu carea fac calde de noroiu (láp-fürdő).

Nu de mult s'a înființat în Borszék și un sanatoriu de apă rece care așezat fiind în un edificiu pompos corăspunde și celor mai luxuoase pretensiuni. Cura o dnc în deplinire servitori bine înștruați și supravighiați mereu de cătră doctorul vestit al scaldătorilor *Dr. I. Szilvássy*.

Atât dela *Lobogó* cât și din *Deáktér* conduc promenăzi și alee frumoase la *Kerekszék* unde aflăm fântâna *Kossuth kut* care e împrejurată de un coridor de plimbat acoperit. Apa acesteia este foarte bună, feroasă. Mii de oameni alduiesc aceasta fântână, căci multora lea redat sănătatea aproape percută, multor fete palide le-a redat ruji în obraz. Nu departe de aceasta se află izvorul *Petőfi-kut* a cărui apă stă foarte aproape de cea a fântânei *Kossuth*.

Intre brazii frumoși ai *Borszékului* inferior găsim as-

cunsă fântâna *Archiducele Josif* la care conduc din Borszékul superior alee foarte frumoase și bine grijite. Acesta e un loc foarte idilic. A cărui minte e creată pentru frumusețile naturii, acesta sigur va fi foarte impresiunat de împrejurimea rară, romantică, minunată a acestui izvor.

Venind dela Borszékul inferior trecem pre lângă alte două isvoare: *Pásztor* și *Arany János*.

Dela Borszékul inferior nu departe este scaldătoarea numită *Lázár*. O scaldă a cărei basen are formă cercuală și e cu totul acoperită. Aceasta conține mai puțin acid carbonic dar temperatura (14° C.) e mai mare ca a celorlalte. Cu ceva mai încolo e scaldă *Zuhanyfürdő* unde apa condusă din *Sárosfürdő* este împărțită în două despărțeminte, (pentru bărbați și femei) provăzute cu tot feliu de tușuri. In vecinătatea imediată a acesteia aflăm fântâna *Boldizsár* și *László* cari ambele dau apă minunată și asupra căror se ridică coperișe minunate de lemn. Dela aceste două isvoare spre nord aflăm două scaldători frumoșele și aranjate cu multă comoditate: *Ó-sáros* și *Uj-sáros* prima cu două, ultima cu un basen.

Apele minerale înșirate până aici sunt saturate de acid carbonic dar fiecare are altă temperatură și altă compoziție chimică.

Afară de acestea mai găsim încă multe alte isvoare de ape minerale unul mai bun cu celalalt; căror azi nu le rămâne alt rol, decât a nutri apa păraelor, căci cele amintite dau destulă apă minerală.

Singur fântâna principală dă pre an 8 milioane litre. Dar celelalte isvoare! Eacă o comparație:

Fântâna principală	8,000000
József főherczeg	4,040.000
Boldizsár	3,940.000
László-kut	3,150.000
Petőfi-kut	1,100.000
Arany János-kut	473 000
	<hr/>
la oaltă	20,703.000

20,703.000 litre de apă pre fie-care an. Una cantitate cu carea am putea prevedea jumătate Europa și Borszékului încă i-ar rămâna de-njuns.

III.

În Borszék mai adeseori ne întâlnim cu edificii în formă de paviloane. În aceasta scaldă climatică, par excellence ar fi altcum și ridicul a edifica după sistemul casarmelor.

În vile și hotele stau la dispoziția oaspeților mai mult ca 500 chilioi, care număr pre fie-care an se potențiază repede.

Vilele 's frumoase și au o poziție minunată. Chiliile 's sănătoase, aranjate cu toate comoditățile și cu toate acestea eftine.

O chilio sănătoasă, comodate, eftinătate, prevedere bună, sunt celea mai ponderoase momente după cari se judecă o scaldă. În zădar a înzestrat natura pre cutare loc cu cele mai norocoase împrejurări climatice, cu poziție bună, cu apă și mai bună; un medic cu minte nu va trimite pacientul seu acolo, dacă chiliile 's nesănătoase, umede, dacă prevederea e rea și scumpetea totuși e mare.

Hotelele corăspund cerințelor timpului present. Sărvițiul, prevederea, culina, în fiecare stau sub cea mai strictă controlă a direcțiunei. Hotelul *Mellik* (din piața principală) impune deja prin exteriorul său. La prima privire apare mai mult ca castelul unui domn mare, decât ca casă de quartire pentru oaspeți. — Hotelul *Remény* ar putea face onoare ori cărei scaldă vestită din străinătate; atât în ce privește exteriorul său luxuos, cât și aranjamentul practic și elegant este aproape fără păreche în Ardealul întreg.

(Finea va urma).

N. Rusuv.

ROMANII ÎN DACIA.

Descrierea noastră cu privire la epoca domniei romanilor în Ardeal e gata. Ca închiere va fi cu scop de a concentra în câteva trăsuri punctele esențiale ale materiei pertractate. (Vezi nr. 2.)

Ungaria, ce a fost bucătită în mai multe părți deja în evul vechiu de către mai multe rase mărunte și neînsemnate, o au ocupat romanii. Mai virtos Pannonia partea de dincolo de Dunăre o a cucerit *August* (în b. a. Chr.) car Ardealul l'a cucerit *Trajan* (în 105 p. Chr.). Romanii, ca un popor eroic, talentat și iubitor de cultură, a deschis o epocă nouă pre acest pământ. Sub mâna lor s'au făcut cetăți și drumuri de piatră escelente. Sub *Probus* (275 p. Chr.) s'a plântat pentru prima oară vița de viă, probabil pre regiunile Balaton și Fertő, precura și în Șimlou (Somlyó). Atunci s'a pus tot odată și prima basă industriei și culturii. În evul vechiu fiind ei singuri chemați a lăți cultura și civilizațiunea, nu mai suferă indoeală, cumcă la popoarele barbare de pre teritoriul Dunării de jos, prima încercare pre acest teren ei o au făcut; i-a dedat prin coloniști sei la viață familiară (casnică), i-a desbărat dela aventuriile resboinice, i-a dedat la agricultură, și au început a esplota minele bogate în mod mai practic. Cetățile edificate de romani i-a învățat la o viață mai comoadă, ear veștmintele romane a produs o schimbare esterioră considerabilă. Fără indoeală, că într'aceasta privință Roma a influințat foarte mult cu privire la civilizațiunea întregii omenimi. Numai daună, că prin politica-i de stat egoistică și asociată cu o tirăniă și o putere contopitoare esecutată cu o consecință rigidă într'un mod despotie a dat ansă la nenumărate plage desastroasă atât față cu popoarele deosebite, atât în rasă cât și în spirit al imperiului, cât

și față cu viața de stat a sa proprie. Nesațul Romei n'a luat în considerare acel adevăr obvement în viața de toate zilele cumcă violița în urma urmelor 'și sapă ei mormântul și ca o atare putere, pre care străinii o octroiesc asupra unei țeri în urma urmelor e resturnată prin mânia resbunării.

Roma a edificat și organizat pretutindeni. A cultivat pământul, a făcut drumuri, a înființat colonii, a edificat castre, a așezat ostașii necunoscuți; a devastat păduri, locurile morăștinoase le-a prefăcut în locuri folosivere, a deschis și a dus la înflorire băieșitul, dar nu sub impulsul nobil al folosului comun sau al emulării libere, ci sub sceptrul de fer al tirăniei. Poporul vechiu al patriei n'a fost luat în considerare. Cu toate că a ocupat un grad foarte înalt de cultură, totuși aceea nu s'a putut' o închipui, că omul în genere ca om înaintea legii poate fi egal unul cu altul; că pot să existe unele drepturi străvechi, nealienavere, cari să referese la toți aceia, cari aparțin genului nostru. În Roma la început au fost liberi și sclavii, apoi patricii și plebeii, în urmă locuitorii Romei și cei cari aparțineau cetăților italiene aliate și provinciilor cucerite. Poporul aruncat în sclăvie cu violița i-a răpit limba, libertatea străveche și prin acestea douăe toate. Poate acelea favoruri, ce au făcut Roma în această provincie s'au referit la cei importați aici. A creat, dar nu în interesul poporului, ci în al seu. A înfrunșetă cu deosebite țirade regiunile romantice ale patriei acoperite de codri seculari, ca astfel să-și poată scoate înmensele camete. S'au înființat cetăți cu întăritur, dar nu pre sama poporului, ci pentru apărarea noavelor colonii și a fraților și spre împilarea poporului vechiu. Nici nu s'au văzut deci în siguranță umilitul popor dac sub acești locuitori și domni noi, pentru ceea să trage la o parte în ascunsele și întunecatele văi profunde, sau să suie sus pre plaiurile acoperite cu arbori seculari, unde să fie apărați baromi de natură aceia, cari au fost părășiți de îndurare și de simțul de drept, și cari au fost aruncați pradă despotismului crud prin soartea nemiloasă. Acestea odrasle muntene sunt adevăratele remășițe ale eroilor daci ai lui Decbal.

Aici nu să încorea înzădar după adevăratul caracter al

poporului dacic destoinical etnograf. La poalele munților și pre șes să vedește contopirea mai multor elemente de popoare, acelea sunt grupele bastamilor, carpilor, daeringilor, buriilor, sarmaților, allanilor, roxolanilor, triballilor, venazilor, goților, hūnilor, amestecați nsemenea cu o remășiță de daci în parte desbrăcați de caracterul lor vechiu, și ca puțini romani cari nu s'au putut muta de nici. Acest mixt compozit poate fi tot altceva numai dac nu, cu atât mai puțin roman, și apoi dacă acestea două nu poate fi, atunci nu poate fi nici daco-roman. Noi stimăm tradițiunile ori cărei națiuni ori popor; dar referitor la aceasta chestiune istorică deschido alto pagini, înaintea scrutatorului nepreocupat și neorbit de ilusiunilo prea marci iubiri de rasă și care în istoriă coarcă numai după aflarea adevărului pur, ținend istoria de magistra vitae. Cumcă poporul dac s'a putut amesteca cu acestea elemente întru câțva afine unelo cu altelo, deja o putem presupune și din ael fapt, că câte o frântură din acestea în timpuri diverse s'au așezat în diverse părți ale Daciei și au căpătat pământ dela romani.

Sub pretextul civilizațiunii, executat după planul spiritului roman n'a fost greu a altera moravurilo poporanc, a le desbrăca din proprietățile sale originale și a le acomoda scopurilor politice de stat. La acesta stare alterată a lucrurilor sau mai adaus apoi onenoaselo greutate comune, sub a căror povoaară barbarul umilit a devenit incapace de toate acelea lucruri, cari sub influința libertății și a iubirei de rasă într'un mod ocult îl impingeau la fapto mărețe. În decursul acestei epoci întregi, dacă vom considera multe lipsă ale armatei, dărilo au trebuit să fie foarte îngreunătoare; prin aceea, că Caracalla (211—217 p. Chr.) a împărțășit proțoi în dreptul de cive, n'e mieșorat darea, ei din contra o a mărit. Aci putem adaugo și orgoliul romanilor față de barbari; reaua administrația de sub împărații nedomni;¹ violința selbatică a arândașilor averilor publico;² decădința au-

¹ „Commodus vendidit provincias.” *Lamprid.* in *Commod.* cap. 14. — „*Heliogabalus* fecit libertos praesides, legatos.” *Ibid.* in *Heliogabal.* cap. 2.

² „*Ubi publicanus* est, ibi aut jus publicum vanum, aut libertatem socii nullam esse.” *Liv.* XLV, 18.

torității publice, ceea ce mai virtos în provinciile mai depărtate, precum era și însuși Ardealul, a favorizat foarte despotismului. Combinându-le toate acestea la oaltă vom putea afla ușor întru cât au fost daci de îndestuliți cu starea nouă.

Aceasta stare deplorabilă a popoarelor imperiului și-a adus fructul seu blăstămat. Romanii prin nenumăratele victorii reportate asupra altor națiuni prin stoarcerea popoarelor de rând în scurt timp s'au înavuțit foarte, care avere, nefiind agonisită prin sudoarea feții lor, l'a condus la o pradă molesiro și luxuriă nedescriptibilă. Moleșia și corupțiunea moravurilor a corupt și poporul, care a fost martorul ocular a esemplilor reu proposito de domnii sei. Poporul a văzut clar decădinta clășilor privilegiate, ear neștiința sa nu l'a mântuit (și nici nu l'a potut mântui) de o asemenea decădintă morală. Exemplul reu îndeplinit neincetat din partea fruntașilor, l'au imitat numai decăt și clasele inferioare. Pre cât de simplu, moral și onest a fost poporul roman pre timpul republicei, pre atât s'a stricat în epoca decădintii împăraților. N'a esistat o crimă, ori vre un păcat așa de grozav ori abominabil, cari se nu fi prins rădăcină la el. Tradare de patriă, crudelitate, seisiuni de partide¹ și maltratarea popoarele aruncate în selăvia de prin provinciile cucerite era lucru de toate zilele. Puterea și poporul pre acest timp vegetau despărțite una de alta; nu conta una la alta, nu erau unite ca astfelu să se vivifico împrumutat, ei stătea deosebit spre a se nimici ambele sub blăstămata influință a violinței. Tirănia împăraților și liberul arbitriu al soldaților creștea din ce în ce. Interesul față de patriă și de lucrurile publice s'a stins din ânimile oamenilor. Voacea poporului a devenit versul celui ce strigă 'n pustă, ear demnitatea senatului o spumă goală. În urma tuturor acestor lucruri anapoda s'au înmulțit resbelele interne deși nu resbele civile, cu scopul de a rēdica pre tron sau detrona duci străini cari față de interesele imperiului sau a poporului n'au avut nici o simpatia.

¹ Proceax libertas civitatem miscuit, Frenumque solvit pristinum licentia. Phaedr. Libr. I. Fab: II. W. 2, 3.

Continuetele conjurațiunii dela curte au făcut foarte simțite în miliția, mai virtos în epoca dela Antonini până la Aurelian, — căci până aici se estinde pertractarea materialului nostru, — lipsurile acelei conștițiunii, în urma cărora imperatul pus de păzitori al legilor a fost considerat ca o marionetă, pre care-l rēdica la tron, ca apoi se 'l dee jos. Poporul obscur și călcat în picioare nu se bucură de libertatea sa, ci de căderea tiranilor vechi. temându-se că-și va perde aceea ce nu poședea, așteptând cu dor ferbinte viitorul, pre care nu'l cunoștea. În aceasta epocă n'a mai esistat deja milă față de cei slabi, nu supunere față de cei puternici, nu iubire față de ordinea societății, nu demnitate de caracter, nu iubire față de zeitate. Cultura, virtutea spiritului; virtutea s'a perdut în chaosul păcatului, nerămânând pre ea decât spoiala din afară. Poporul, care și-a perdut cultura în chaosul păcatului și căruia i-a rămas numai spoiala dinafară poate deveni mai barbar decât poporul selbatic, care însă dispune de sănătatea-i naturală. Acolea stau d. e. poporul Romei de pre timpul imperațiilor, față de poporul dac, got, quall etc. și alte popoare. Un atare popor dispune numai de păcatele culturai i-a sunat oara morții.

Popoarele barbare în decursul luptelor multifarie purtate față de Roma s'au făcut cunoscute cu instituțiunile-i militare și cu modul ei de luptă; dar în multe privințe și cu relațiunile interne ale imperiului, apoi cu simptoamele ce amenințau cu totală pustiire: astfeliu popoarelor le-a fost ușor de a se folosi de toate acestea, ca să-i dee lovitura de moarte, și aceasta cu atât mai ușor, cu cât imperiul prin revoluțiunile interne împreunate cu luptele esterne a fost cu totul eșafat. Puterea tirană și starea pării; că averea colosală și proletărime, arbitriul liber al miliției și subjugarea poporului a fost starea în care vedem înglotind imperiul lumii sub împărați, cu puțină escepțiune. Absolutismul cel mai crud și sibaritismul degonarat până la bestialitate a desăceat puterile, fără de cari nu e viață. Și poporul? Acestea animale purtătoare de jug așa zicând purtau toate greutățile,¹

¹ Cui serviam? „quid refert mea, clitellas dum portem meas.“ Uhedr. Libr. I. Fab. 15. w. 9. 10.

lucrau cu asudoare, ca avuții să poată prăda ceea ce au agornisit cu muncă grea milioane de mâni. Aceasta însă a trebuit să se întâmple așa, ca să apară grandefa Romei. Ardealul nu poate arăta nimic din epoca romanilor, la a carei privire omenimea mai nobilă s'ar putea însufleți. Totalitatea întregului caracter dacic: limba, datinile și libertatea străvechiă a căzut de jertfă civilizațiunei romane, ce sta în ascuțișul sabiei. Poporul puternic și vigoros al dacilor de odinioară nici cum n'a putut sbiera nu s'a putut reculege din aceea amorfă, prin care catușele grele ale romanilor i-au desăcat organizațiunea. Ba totul alte zile au fost celea ale împăciuirii dela Așchileu, când cuceritorul popor cavaler pre cei cuceriti i'a rădicat la rangul drepturilor libertății sale.

Revoaltele continue și încercările repetite de revoluțiune aproape sub toți împărații dovedesc aceea, că din sînul vigoros al poporului dac nici selăvia ceea mai de un secol și jumătate n'a fost în stare să sufoace cu totul dorul ferbinte după libertate și independință. Dacă limba și moravurile Romei au și transformat mult poporul într'alte privințe, totuși lucrul principal, sentimentul de libertate în esență nu s'a transformat. În decursul domniei romane Ardealul între continuele turburări a avut o stare miserabilă. Acuși urmașii dacilor însuflețiți de tradițiunile străvechi, s'au nisuit a scutura jugul de pre grumazii lor, care moștenise dela antecesorii sei; acuși avariția popoarelor vecinașe nutrea dorinți de a pune mîna pre avuta provinția; acuși străvechii locuitori ai acestei provinția aliindu-se cu afinii lor de dinafară sau nisuit să umilească pre usurpătorii dela putere și să-și elupte independința strămoșilor sei. În atari împrejurări deplorabile, la care e de a să mai adaugo și starea de paria, poporul dac ardelean încetul cu încetul a slăbit, ear partea care dorea a ajunge la o soarte mai bună s'a contopit în elementul străin domnitor. Nu e mirare deci că acest popor astfel desăcat, mai târziu, când Roma ne mai putând contrasta puterii migrațiunei popoarelor în mijlocul acestei fluctuațiuni sgomotoase părăsi Dacia cu desăvirșire, n'a fost în stare a continua rolul întrerupt al antecesorialor sei și a să valora în modul străvechiu ca stat independent, ci îi vedem a să supune

în continuu puterilor cuceritoare preponderante. Astfeliu vedem ocupat Ardealul după eşirea romanilor din el de mulţimea goţilor, sub cari apoi că ce soarte a avut Ardealul nu se ţine de cadrul acestei scrieri. După o sută de ani goţii au fost siliţi să conceadă puterii hunilor. Aceasta întâmplare însemnată încă formează obiectul altei epoci a istoriei Ardealului, pentru aceea descrierea ei în detalii încă trece peste marginile acestei scrieri. Totuşi aceea nu o vom trece cu tăcerea, că — după ce o parte din puternica stirpă scitică, conform înştiinţării date de Pliniu,¹ a posesut provinciile dunărene şi parte teritoriului dela delta Dunărei, — *hunii*, pre cari cronicile noastre celea mai vechi îi demarcă ca pre afiii stirpei scitice, pre basa acestui drept străvechiu au ocupat Ardealul la un seclu după decădînţa domniei dacice, respective romane; ma chiar şi *sécuii*, ca remăşiţe de ale hunilor, (azi a căzut aceasta hipotesă), tocmai basaţi pre acest drept, s'au retras în partea ostică a Ardealului, după împărţirea imperiului hunic; pre cum pre de altă parte ştim din cronicile noastre, că şi lui Arpad i'a sêrvit tradiţiunea despre imperiul hunic de odinioară ca titlu de drept la ocaşiunea ocupării patriei. Aceasta faptă o am amintit numai așa întreacăţ spre orientare cu privire la chestiunea, în ce mod au ajuns după romani strămoşii nostri huni de a fi posesorii Daciei şi cu ei dimpreună ai Ardealului. Căci afară de puterea şi armata predominantă e foarte probabil că au putut fi conduşi şi de aceea tradiţiune, care le spunea, cumcă o stirpe vechiă de a lor au posesut acest teritoriu înainte de ei cu sute de ani.

În decursul domniei romanilor în Dacia, atât locuitorii străvechi ai acesteia, cât şi colonişti aduşi din Italia s'au amestecat cu multe elemente noauē. Primii seculi ai migraţiunei popoarelor, cari cad tocmai în epoca pertractată de noi, n'a dat răgaz la nici o formăţiunea mai durabilă.

Intre devastările gloatelor, prin cari o viaţă ucidea pre coealaltă, o rasă mătura pre coealaltă, înflorirea unei culturi stabile a fost cu neputinţă. Aceasta mişcare n'a putut da

¹ IV. 12.

naștere la ceva stabil. Acestea mișcări ar fi trebuit să le înfrâneze mâinile romane; dar dureros! acestea mâni acum erau mâni bătrâne și tremurătoare, erau membrele slabe ale unui corp slăbit, a cărui esistență era numai de azi pe mâine, ear viața-i tragero de moarte, și suflotul spiritul diu decădinta lumii vechi. Suspinul popoarelor maltratate și amenințate cu stîrpire totală din partea brațelor de fer a imperiului roman acum au erupt. O proclamațiune puternică au fost acelea cătră popoarele libere încă. Aceste au înțeles acest strigăt de pericol. Puterea lor s'a prefăcut în valuri puternice, cari izbindu-să de Roma o au îngropat pre aceasta sub propriile-i ruini.

Domnia romană după 173 de ani a căzut în Ardeal. Fiindcă această domnia era tot odată și subjugarea popoarelor, la căderea ei nimeni n'a vărsat lacrimi de jale. Ea a trebuit să peară, căci n'a știut a fi justă. Și de pre paginile istoriei epocii romanilor în Ardeal resună acel vechiu, adevărat moral repetit de atâtea ori, cumcă aceea potere, care nu-și ia drept îndreptariu guvernării sale spiritul și voința națiunii, conține în sine și elementele pustiirii.

Toate acelea, ce a creat Roma pre teritoriul Ardealului, s'au prefăcut în ruine și prav, și s'au adevărit și cu privire la ea cuvintele profetice ale poetului.

... „et tempus veniet, quum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra robigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanis,
Grandiaquo effossis mirabitur ossa sepulchris.“

Vergil. Georgic. I 493—407.

Iosif Vass.

BISERICA ROMÂNEASCĂ.

Cele mai multe biserici românești se află în locuri re-
dicale, pe oare-care dâmb; numai puține se află și pe șes.

Cele vechi sunt de comun foarte mici, ce este foarte
natural, căci prin seculul trecut și pre la începutul celui pre-
sinte poporul român parte din motivul culturii inferioare,
ce o avea, parte din sărăcia de care era coplesit, nu potea
să facă edificii mai mari pentru biserică, ci trebuie să se în-
destulească și câte cu o bisericuță mai mică și mai sim-
pluță.

Azi însă bisericile se fac cu mai multe mijloace ma-
teriale, în estensiune mai mare și cu mai multă pompă.

Bisericile vechi sunt cam de comun făcute din lemn și
numai puține din peatră ori cărămidă. Cele din lemn pre
dinafară sunt simplaminte nevăpsite, ear cele de peatră ori
cărămidă cam de comun văruite. Dar am văzut și biserici de
lemn cari sunt văpsite pre dinafară și înfrumșetate cu dife-
rite figuri, cu flori și cu sânți. Firește toate aceste sunt nu-
mai lucruri simple și primitive.

Bisericile de lemn au păreți joși și feresti mici de for-
ma unui pătrat; tot asemenea și ușa le este foarte mică, în
cât la cele mai multe trebuie să se aplece omul la intrare,
de nu vrea a-și lovi capul de grindă.

Bisericile de peatră, de cărămidă și mai ales cele mai
noauă, nu numai sunt mai mari dar și mai nalte, cu uși și
feresti mari și frumoase.

Ele sunt acoperite cu șindile ascuțite la capete în for-
mă triunghiulară. Cele vechi cu șindile; cele noauă însă cu
țigle roșii și turnul cu plev alb.

Posiția biserecelor românești e de regulă așa, turnul

să cadă de cătră apus și altarul de cătră răsărit de unde vine lumina. Foarte rari sunt cele cu altă poziție.

Pre coperiș cam deasupra altarului este un turnuleț mic, provăzut cu cruce la vârf; ear deasupra tinzii bisericii este turnul, unde sunt așezate clopotele și în unele locuri și toaca. Turnul este de regulă lung și cuniform în vârf provăzut cu o cruce. Cam prin direcția culmei coperișului sunt în patru părți ale turnului și alte patru turnulețe mai mici, toate cu cruce în vârf. Însă aceste turnulețe sun numai la unele dintre ele.

Sunt însă biserici, cari n'au turn; la aceste clopotele sunt așezate într'un șopru făcut din lemn și coperit în forma unui turn, provăzut în vârf cu cruce de lemn. Acest șopru se chiamă clopotniță.

Clopote sunt la fie-care biserică de regulă două, clopotul mic și clopotul mare, cari ambele se trag în Domineci și serbători, la înmormântarea adulților și vara „de vreme grea,” ca să nu bată ghiața, sau precum se zice pre aiurea, piatra.

La înmormântarea copiilor se trage numai clopotul cel mic.

Când e foc „se trage clopotul într'o ureche.”

La satele mai cutaro sunt și trei clopote.

Când intră popa în slujbă — cum zice poporul — atunci se bato toaca, carea e acățată sau în turn lângă clopote, sau pre oare-care părete al bisericii, cam de comun în fața bisericii aproape de ușă, ori în partea altarului.

În unele locuri în turn, pre la ferestile turnului, sunt și steaguri micuțe, cari le pun acolo întru amintirea tinerilor morți ori fetelor moarte.

Pre de desupt în jurul bisericii sunt lavițe de scânduri, ori lodbe groase de lemn, pre cari șed fete și femei mai tinere, ce se întimplă din cauza micimii bisericii, în care nu încăp cu toții.

În jurul bisericii este cimiterul, în care se îngroapă repausații, ear mai aproape de biserică preoții. — Mormintele sunt provăzute cu cruce făcută de regulă din lemn ori cu monumente de peatră, cu inscripția despre numele, etatea și ocupaciunea defunctului. — Cruci de peatră însă

sunt cam rari. Acum însă de regulă se îngroapă în cimiter afară de sat.

Pre lângă bisericile românești afară de morminte sunt și pomi.

Locul aparținător bisericii este încunjurat de regulă cu gard de plantație sădită, mirt și cu pomi; ori cu gard de lemne ori zid.

În cele interne preste tot biserica românească se împarte în trei părți mari; anume: 1. altariul, 2. presbiteriul cu naia bisericii și 3. tinda.

Altarul este partea de cătră răsărit a bisericii. Aici o masă, la care serbează, sau pro cum zice poporul „slujește” popa numită *pristol*.

Masa aceasta trebuie să fie pusă pe un picior de piatră, în care sunt îngropate relicuiele (moaștele) vre unui sânt, cari le au dola episcopie.

Masa trebuie să fie acoperită cu una, două sau mai multe fețe de masă cât mai fin lucrate și chindișite frumos, parte cumpărate, parte făcute în căsile țărănești.

Pre masă este o cruce mare de lemn ori din metal așezată visavi cu preotul care slujește.

În dreapta și stînga crucii se află 2—4 ori șese lumini din lemn colorite frumos, ori din metal.

Pre masă se află antimisul făcut din pânză fină ori din mătăasă, în el se află buretele și moaștele cusute. Pre antimis se află sânta Evanghelie. La stînga preotului se află Liturghierul.

În altar de comun trebuie să fie și o ladă provăzută cu incuitori bune, în care se țin vasele sante, și odășdiile adecă îmbrăcămintele sante, pre cum sunt patrafirul (patrachirul) mânecările, cingătoarele, cameșa, falonul, per eminentiam, haina popii, — împreună cu coperemintelo de la vasele sacre.

Tot în altar se află și masa pentru sânta proscomedie (punerea înainte).

Pre pereți sunt diferite icoane sante, cam de comun la proscomedie se află icoana lui Isus Christos.

În altar se mai află încă și cununile, cu cari se cunună

mirii, făcute din niște cercurele mici de lemn, înfășurate cu niște strămături roșii și împodobite cu flori.

Aici se ține și cădelnița.

Altarul se desparte de câtră naia bisericeii prin o cata-piteasmă sau fruntarul altarului, care se cheamă și iconostas. În fruntarul altarului sunt tăieto trei uși: una de meazăzi, alta de meazănoaptea și a treia „ușa împărătească,” care se află între aceste două. Ușa împărătească are două aripi.

Dela ușa împărătească la meazăzi se află icoana lui Isus Christos, car la meazănoapte se află icoana Preacuratei Vergură Maria. Între părătele de amezăzi și ușa de amezăzi se află icoana chramului (patronul bisericeii). Ear între părătele și ușa de meazănoapte se află altă icoană sântă.

De-asupra acestor trei uși dealungul iconostasului sunt pre iconostas colorite mai multe icoane din testamentul col Vechiu, cum ar fi cei 12 Apostoli, ori unele din minunile Test. Nou.

Iconostasul ajunge până la boltitură. Ear în unele bisericeii, de comun mai mari, și mai nalte, se termină de comun într'o cruce mare.

La unele bisericeii pre brăul sau părăcanul iconostasului sunt și luminări.

În unele locuri pre iconostas se acată cununile dela morți.

Înaintea iconostasului sunt două feșnice mari de lemn așezate pre padiment. Dela ele spre meazăzi este pusă o măsură, pre care este pusă pre lângă icoană și sânta Evangelie, ca să le sărute oamenii când întră și când ies pre lângă facerea semnului sântei cruci care datină la poporul religios e foarte lătită.

În unele bisericeii înaintea iconostasului se află un loc mai rădicat, care se numește presbiteriu, dar acesta nu se află în toate bisericeile. În presbiteriu se află și stranole cânrăoșilor, a diacului și a fătului.

Stranole unde nu este presbiteriu, se află în naia bisericeii aproape de altar.

Naia bisericeii ține până la tindă. Este podită cu penră, cărămidă, dar decomun cu scânduri.

Părății naiei cași ai altarului sunt colorați cu icoane

sânte, de cari sunt și de-asupra pre' boltitură, însă în bisericele sêrace naia este simplaminte numai văruiță.

În presbiteriu ori în naie sunt unul, două sau trei policandre simple ori mai pompoase după averea credincioșilor. Policandrele sunt acățate de boltitura naiei.

În naie nu sunt bănci, ci numai în unele, căci sunt contrare ritului grecesc; dar pre de laturi sunt lavițe ori scaune pentru oamenii mai bătrâni. Ceialalți stau în picioare.

Tinda este a treia parte și este despărțită rezîmați prin un grilagiu de lemn ori de fer, lângă care sunt în naie praporii.

În naie stau bărbații și pruncii; în tindă femeile, — după bătrânețe, cele tinere mai înapoi cătră turn.

În tindă sunt cruci ori icoane puse pre grilagiu și pre pereți.

La femei încă este *tetrapod* adecă mescuță cu icoane, căroră se închină femeile.

În biserică întră prin tindă.

Bisericile mai noaue au și choruri, unde stau copii dela școală.

Cea mai frumoasă biserică românească este catedrala din Blașiu și biserică din Bistra. Sunt frumoase încă: biserica din Oradea-Mare, din Lugos și Brașov, apoi pe valea Someșului în Năsăud, Feldru, Sânt Georgiu — care este foarte mare, — Ilva-mică etc.

O împrejurare bucutătoare trêbue să amintim, adecă aceea, că poporul român acum aproape în tot locul se străduște a-și redica biserică noaue, corespuzătoare cerințelor noaue. Un ce cu atât mai inbucurător, cu cât bine știm că basa viitoriului unui popor în ori ce timp a fost și este religiozitatea și inteligența aceluia.

CRĂCIUNUL REFUGIAȚILOR.

Tradarea lui Ocskay și Bezeródy a format un punct de schimbare în norocul lui Fr. Rákóczy II. Steaua strălucitoare, care-și trimetea razelo libertății asupra Ungariei, devenea din ce în ce mai palidă. La 1709, chiar și principii străini i-au dat principelui sfatul, că să abzică de Ardeal.

Perzând pre rând părțile nord-vestice, la 1810 Rákóczy era strintorit pân la ținutul Tisei și comandantul suprem al ostilor împărătești, banul croat I. Pálffy începu pertractările de pace cu Alexandru Károlyi.

Nu a mai rămas nimic, decât comitatul vestit a lui Rákóczy: *Bereg*, dar după ce nici acolo nu se simți în siguranță la 1711 principele părăsi patria, prin pasul de Vereczke, pentru tot-dea-una.

Din acest minut fu apoi Rákóczy refugiat, dealuri și văi, umbra pădurilor dese dedeau cu durere echoul bucăței curuților cari fugeau:

După bruma grea de toamnă
Safă vînt rece de carnă,
Urma, ce cisma-mi o lasă
Earna cu nea o astupă,

— — — — —

Cățiva oameni credincioși au urmat principelui și au suferit de bună voe cu el la olaltă zilele amară ale exiliului.

La curtea lui Ludovic XIV. au mai trăit nobilii noștri mai aveau încă bani, scumpii, cât au putut duce cu ei de acasă, dar mai grea le fu soartea după ce Ludovic XIV. în urma întrigelor țesute de împăratul Carol VI, le abzisă ospitalitatea.

S'au dus refugiații noștri pân la țermurele mării de marmură, ca să-și cerce patriă noauă în bereuri de cipru cu umbră deasă; unde ramuri atârnătoare ale ciprusului, valurile murmurătoare ale mării convenea atât de bine cu doliul lor etern și durerea inimei lor patriotice, carea nu mai avea sfârșit.

La 1718 îi găsim în Jenikö la 1720 în Rodosto; unde pre rënd au și trecut în ceea lume.

. . . Și au trecut cu chin, cu vai, zilele monotane ale exiliului . . .

Marele principe, șezând lângă strug cu usteneala trupului se nisuia a năduși suferința spirituală abzicând de acele planuri mărețe, cari oarecând au adus asupra unei țară foc și — glorie.

Credincioșii lui încă trăeau foarte retrași și până când singur la casa lui gr. Berzsenyi era un aer mai vial, ceilalți luptându-se și cu lipse materiale, simțeau îndoit amara lor soarte.

Di Sibrik se ocupa cu grădinăritul și până când el se delecta în eurechiul său fin și îndesat, până atunci Clement Mikes luând la mână calamusul și ironada sciea cu litero mari rotunde:

„Póla tėti, édes néném!”

În murgitul și uniformitatea această monotonă numai sərbătoarea colibilor făcu ceva schimbare.

Aceste le-a ținut cu o religiositate ștrictă atât principele refugiat cât și întreaga curte a lui.

Spre crăciun de regulă se pregăteau mai cu multă grijă toți cei refugiați, par că simțeau că ei au cea mai mare trebuință, de aceea legătură care ține toate la olaltă: de iubire.

Să pregătiră mai cu samă în earnă anului 1727. În acest an a fost o viață mai șgomotoasă la țermurul mării de marmoră, căci încă în decursul veroi a sosit în curtea tatălui său *marchesse della Santa Elisabetha*, care nu era nime altcineva ca George Rákóczy, fiul cel mai mic al principelui.

Maghiarii din Rodosto altecum nu-l numeau cu această titulă primită din partea curtii, ci-i ziceau *principiele de ma-*

kovița cu care rang l'a investit principele însuși și le-ar fi părut prea bine dacă tinărul lor domn; *luceafărul speranțelor lor*, ar fi văzut, că și în Rodosto mănăcă colac frământat de mâna albă a nevestelor, că și acolo umblă a colinda, chiar ca în cel frumos oraș pro care nu-l prea lăudau, nu-l prea aldueau năcăjiții noștrii maghiari.

În domineata ajunului de crăciun cădea o ploaie fină deasă; nonca Sibrik făcând observarea, că acest timp e foarte acomodat pentru a vena paseri, luă o flintă veche din cuiu, merse însă la Pelarg ca să-l întrebe unde se vor aduna ca să meargă a depune „in corpore“ omagiile lor la picioarele principelui.

Cam aceste gânduri i-au putut trece prin cap și lui Adam Vay, căci trăgându-și din țară dolmanul vînat dar cam vechit, zise cătră nevasta lui credincioasă și soțul de refugiare Anna Zay:

— Hej, nevestă Hej!

Anna pusă la o parte cartea mare de rugăciuni din care descifra doctrina ultimului advent și cu paciintă așteptă se vadă ce va zice domnul ei.

— Apoi așa-i draga mea — zise domnul Adam — Dzeu ne-a învrednicit a mai ajunge și acest crăciun, dar tot numai în străini — — — — — Hej, nu mă va mai umbri pre mine plopul grădinei mele din *Vaja* — — — — —
— — nu o să se mai eufunde sub poteoava calului meu țerina din *Nyir* ei soartea mea ca a cutărui „deperditus“ este așa se vede exil vecinic.

Doamna Anna încă începă a suspina, a lăcrima și cu capul plecat zise:

— Așa, așa — — — — — e maro grație că putem vegheta și astfel Iei-colo încep a mai scoate câte ceva din fundul lăzii ca să mai putem face necari bănișori — — — — —

Chiar azi am pus în zalog la armean sabracul dtale cel cu skofium, căci nu poți merge *la curte* decât în statul cuvenios.

Preste cătăva vreme dna Anna car vorbi și zise:

— Apoi voese a surprinde cu ceva pre domnul nostru bun și principele de Macovița.

Povesti apoi că din o materie fină albă, i-a cusut un veșmânt pruncului Laczko făcându-i și o coronă aurie gătită cu rosmarin, căci el ducă în anul acesta Viflaimul la crăciun în curte. — De două săptămâni învață a colinda și încă după violina lui *Czinka Lutzi*.

Căci principelui i plăcea cu deosebire vechiile datini ale crăciunului și deși nu se putea desbrăca total de puritanism — fiindcă antecesorii sei au fost calviniști — sărbătorea crăciunul cu toată pompa, splendoarea și evlavioșia catolicilor.

Într'aceea refugiații se adunară și pre o cale tinoasă și neguroasă pornesc către palat ca păstorii de odinioară, către palatul unde Rákóczi și principele de Makovicza îi așteptau.

Oratorele fu domnul Niculae — om cu cunoștințe poetice care în o limbă maghiară mestecată în o măsură mare cu cuvinte latine ținu o vorbire pofind stăpânului și principelui lor multe sărbători fericite de crăciun.

În fraze poetice aseamănă pre principele de Makovicza cu soarele ce răsare, care dădu cu bunăvoință din cap, deși nu pricepea un cuvânt maghiar și mereu întrebă do tatăl seu :

— Que dit il, ce *bonhomme*? . . .

George Rákóczi creșcu în Vieua și nu prea avea în inimă nici multă iubire, nice simț evlavios.

Și până când tată seu și ștergea mereu lacrimile în decursul vorbirei lui Mikes, până atunci Marchessa della Santa Elisabetha se uita mereu că oare în aceasta adunarea evlavioasă nu se află și neveste sau fote frumușele? . . .

Domnul Vay Adam și Zay Anna încă erau de față, dar privirea lor era îndreptată spre ușă și pre fața lor se vedea ceva neliniște.

De-odată se deschide însă ușa și cu principele dinpreună toți se uită la lumina ce se ivi în ușa deschisă.

Laczko gyerek era în ușa având în mână Viflaimul luminat și cu voce slabă copilărească vesti :

Mărire întru cei de sus lui Dzeu și pre pământ pace, între oameni bunăvoire!

Vissaimul era chiar așa cași cel de acasă din mâna comediașului din Kis-Várda. Era tocmit cu hârtie aurie, ear prin ferestile sale roșii oșea lumina feștilor cari ardeau în dînsul, în iesle încunjurat de ramuri verzi, jăcea cu trupu-i alb de ceară, rescumpărătorul omenimei păcătoase.

Laczko în haine albe cu coronă aurie și cu rosmarin pre cap merge înaintea principelui și curăjos, cu glas puternic, trăgînd clopoșelul după cum să cuvîne începu a colinda :

„Trei crai dela răsărit
Cu steaua-au călătorit

ear cei de față îndată începură al acompanya și în scurt era un chor puternic care vestea zi a nașterii Mântuitorului nostru.

Cătră miezul nopții preotul *de curte* începu misa :

„care fu ascultată de principe în genunchi și întru rugă-
„ciuni evlavioase, împreună cu principele de Makovicza și
„curtea întregă *fără de deosebire* că care fu calvinist și
„care lutheran, căci domnul și principele nostru, nefăcînd
„între noi deschilinare apreția egal fiecare religione și ast-
„fel și noi cu toții am mers la misa preotului catholic și
„am ascultat a doua zi predica ținută după *credința ungu-*
„*rească!*

Așa ne serie un calvinist în notițele sale despre serbătoarea crăciunului.

După misă întregă *curtea* se retrasă la odiehnă, a doua zi cu toții s'au sculat și umblînd din casă în casă și poșteau *serbători fericite*.

Ziua primă o au petrecut în rugăciuni și meditațiuni religioase, dar a doaua zi *au trecut puțin marginea* căci: numai odată e crăciun într'un an și le cădea foarte bino ai petrece după datina din țara lor dulce, cu o mică petrecere.

Sibrik și Vay și-au făcut destul datoriei, pro Mikes toți îl chemau în toate părțile fiind încă neînsurat, așa-l iubeau pentru dicțiile sale ritmice.

În anul 1727 și la principe fu foarte splendidă a doaua zi de crăciun.

Au venit în palat primașul Czinka Latzi și contralăul Sándor și luând la mână vioara începură a trage note din cele vechi, bune. Apoi schimbă și trasă marșul lui Rákóczy, ochi tuturor se aprinseră, mânilor se făcură pumni și cu un suflet, strigară cu toții :

*Trăiască patria!
Trăiască principele !*

Par' că valurile mării, bercurile ciprușilor umbroși, res pundeau acestor urări, lung, jelnic, plângând. — Oh, voi refugiați și fără patrie, cari ați ramas fără principe și urați să trăiașcă patria, nime nu vă respunde ei numai :

Zuzăetul vîntului
Depre virful dealului,
Unde în echou răsună
Cântul celor făr' de țară.

— — — — —

Și totuși au sperat, au sperat și au răbdat, căci mîntuitoriul nostru și mai multe a răbdat ca ei; au suferit și au murit cu aceea firmă convingere, că din sîmînța sîmînată de ei oarecînd va crește un arbore mare și tare, și că oarecînd în patria lor liberă o națiune fericită liberă va serba ziua de crăciun, aducându-și aminte și de ei. — dacă nu alt-cîndva, cel puțin la unele serbători ale crăciunului, — cari ajungînd în străini *ascultau singuri murmurul mării.*

A. C. Bob.

IUBIREA MEA.

(Szerelmem, de Gedeon Mindszenty).

Atotpotinte Doamne ah, ioa aceasta liră,
Vai, ie-o dela mine, căci n'am în ea plăceri,
Mă doare când acum trist a ei acorduri sună,
Să o sdrobesc îm' vine în grelele-mi doreri.
Cântarea ce-mi ajunge, să fie chiar mai lină
Ca șoptul de serafimi, ce fermecat răsună?
Cu ea simțirea-mi dacă nu pot să o rostesc,
Că eu pe tine Doamne adânc cât te iubesc!
Atotpotinte Doamne, prea mult eu te iubesc!

Ca mine chiar și norul e mai ferice 'n lume,
Căci l'a tale picioare cum vrea trece voios,
Și dorul său și-l spune cu-amoare înfocată
Prin fulgerii ce-i țipă să sboare fioros.
Do jertfă el ți-aprinde și arborii din codri,
In ânimi și natură ști cultu-ți a lăți . . .
Și eu simțirea-mi nu pot în cântec s'o rostesc,
Că eu pe tine Doamne, adânc cât te iubesc!
Atotpotinte Doamne, ce mult eu te iubesc!

A muntelui înalt pisc să 'ntinde cătră tine,
Ca un semn de rugăciune, ca imn adorător,
Cucernic lunci și plaiuri par' ca 'ngenunchicăză,
Și aplecat rostescu-ți ei umilința lor.
De al tțeu dor suav răsună a frunzelor murmur,
Părăul ce să scurge cu alui plăplând susur . . .
Și eu simțirea-mi nu pot în cântec s'o rostesc,

Că eu pe tine Doamne adânc cât te iubesc!
Atotpotinte Doamne nespus eu te iubesc!

Ah, primesc acuma și raza cea de soare,
Ce scrie cu plăcere chiar sânt numele tău;
A nopții 'ntunecime o învidiez, căci ție,
Cu-stelele-i aprinse 'și tinde omagiul seu,
O pismuesc lumina ce pre al tău altar
Arzindă să jertfește tot ție ca un dar . . .
Și eu simțirea-mi nu pot în cântec s'o rostesc,
Că eu pre tine Doamne, adânc cât te iubesc!
Atotpotinte Doamne, prea mult eu te iubesc!

Pre mica filomelă o 'nvidiez cum zboară,
Că sus cu o duioșie, cum știe a 'ntona,
Eu cred că 'n atmosferă, acolo în 'nălțime,
Pe al tău brațiu să așează ca candid a cânta . . .
Pentru acea coboară cu atâta domolire, —
Vezutu-teau . . . și ânima i tremură 'n iubiro . . .
Și eu simțirea-mi nu pot în cântec să o rostesc,
Că eu pre ție Doamne, adânc cât te iubesc!
Atotpotinte Doamne, ce dulce te iubesc!

Și floarea-i mai ferică pre pământ ca mine,
Că ție îți respiră al ei profum plăcut, —
Mai fericită-i frunza ce toamna de pre ramuri
În pulvere uscată de-odată a căzut;
Plăpând cum 'ți șoptește și că numai tot ție,
Ca copilășul blând ce în leagăn să adie . . .
Și eu simțirea-mi nu pot în cântec să o rostesc,
Că eu pre tine Doamne, adânc cât te iubesc!
Atotpotinte Doamne, nespus eu te iubesc!

Un fir de earbă chiar mai fericit e 'n lume,
Căci roaua după dânsul îți luce ne'ncetat,
Mai ferică-i atomul ce fără pregetare
Să 'ncearcă ca să ajungă la ceriul tău înalt.
În univers chiar toate duc traiul mai ferică,

Țio închinăciune ori ce obiect 'ți zice . . .
 Și eu simțirea-mi nu pot în cântec s' o rostese,
 Că eu pre tine Doamne, adânc cât te iubese!
 Atotpotinte Doamne, ce dulco te iubese!

Tot picuru mi de sânge-i o sinceră rogară,
 Un semn sublim d' orare c înaintea ta, —
 Și gândurile mele să 'ndreaptă cătră tronu-ți,
 Suspin tot după tine 'n toată viața mea;
 Cu lacrimi zi și noapte rostese numelo tău,
 Topește-mă 'nveci dorul, mă chinue mereu . . .
 Și eu simțirea-mi nu pot în cântec să o rostese,
 Că eu pre tine Doamne, adânc cât te iubese!
 Atotpotinte Doamne ce mult cu te iubese!

Vai, iea dar dela mine, ah, iea aceasta liră,
 De acuma ori ce cântec 'mi suă înzădar,
 Desfete-să 'n ea alții tot plini de bucurie,
 Pe mine a ei acorduri mă tortură amar.
 Ce ajunge pentru mine 'n lume ori ce cântare
 Decumva nu-mi întinde cu bine desfătare? . . .
 Cu ea simțirea-mi dacă nu pot să o rostese,
 Că eu pre tine Doamne adânc cât te iubese,
 Atotpotinte Doamne ce dulce te iubese!

Adalbert Pituc.

EATĂ TOAMNA, E ACI EARA . . .

(Itt van az ős, itt van ujra, de A. Petőfi.)

Eată toamna, e aci eară,
Mândră, — cu dor o privesc,
Știe ceriul că pentruce
O iubesc, dar o iubesc.

P'a colinei coastă șed eu,
Și privesc jur-împrejur,
Ascultând cum prîntre arbori
Cad frunzele cu murmur.

BCU Cluj De sus soarele cu zîmbet, Cluj
Privește jos la pămînt,
Ca l'ai seu copil cînd doarme,
Mama dulce e'un dor sînt.

Și aievea toamna teremul
Nu-i mort ei adoarme doios;
Din ochi i poți ceti că el
Nu-i bolnav ei somnuros.

Și-a depus hainele sale,
Lin, dînsul sê desvăli,
Adornase-va el ear cînd
Primăvara va veni.

Dormi dar suav tu fire dragă,
Pân sôsî-vor dalbe zori . . .
Visuri ademenitoare
Sê visezi tu mii de ori!

A. Pituc.